

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Слабка Володимира Миколайовича
на дисертаційне дослідження Демченко Наталії Іванівни
«Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі
у післядипломній освіті», представлене на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки.

Впровадження нових міжнародних вимог до авіаційної галузі України, обумовлюють необхідність забезпечення потреби у інженерно-технічних авіафахівцях високого професійного та інтелектуального рівнів. Оскільки, професійна діяльність фахівця авіаційної галузі пов'язана з підвищеним рівнем ризику та відповідальності та вимагає від нього безперервного пошуку нових підходів до вирішення професійних завдань, які полягають у постійній адаптації до змін технологій професійної діяльності, оперативному оновленні знань, систематичному підвищенні кваліфікації, гнучкій професійній взаємодії, тому формування та розвиток цих професійних компетенцій може відбуватися тільки за умов готовності особистості до проектування стратегії власного професійного становлення протягом усього життя.

Саме тому надзвичайно важливого значення в процесі модернізації структури й змісту професійної підготовки/перепідготовки набуває потреба формування та розвитку професійної культури сучасного інженера, що є не тільки обов'язковим елементом професіоналізму, яке ґрунтується на загальній культурі людини, а й передбачає такий розвиток професійної компетентності інженера у сфері його професійної діяльності, який дозволяє результати цієї діяльності прирівнювати до рівня основних життєвих цінностей, завдяки чому формується почуття власної гідності та особистої відповідальності перед іншими людьми за результати своєї діяльності та можливі наслідки технічних чи управлінських рішень.

Таким чином, вважаємо дисертаційне дослідження Демченко Наталії Іванівни «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті» своєчасним і актуальним.

Заслуговує на увагу те, що запропоноване на розгляд дослідження є складовою чотирьох науково-дослідних робіт Національного авіаційного університету за темами: «Системне моделювання навчально-виховного

*Вх. №51.12/113
виг 09.04.2021р.*

процесу у ВТНЗ в умовах особистісно-розвивального навчання на основі інтегративних курсів» (№ 391 – Д/Б – 07, термін виконання 2007–2009 рр.); «Інноваційні технології оцінювання успішності виконавських умінь студентів» (№ 2А/12.02.02 на 2010–2012 рр.); «Моделювання процесу формування ключових компетенцій як основи професійної підготовки майбутніх авіадиспетчерів» (776-ДБ 12, державний реєстраційний номер 0112U002045, термін виконання 2011–2014 рр.); «Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісної парадигми освіти у вищих технічних навчальних закладах» (№ 24/12.02.02. на 2012–2014 рр.). Це є додатковим підтвердженням його актуальності.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Відповідно до мети дисертаційного дослідження авторкою розв'язано актуальну наукову проблему, що полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці технології розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у системі післядипломної освіти. Ознайомлення с дисертацією, авторефератом та публікаціями Н. І. Демченко дає підстави стверджувати, що сформульовані нею наукові положення, висновки та пропозиції є в достатній мірі обґрунтованими, базуються на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціальних методах дослідження для розкриття цілісності об'єкта й предмета дослідження, що надало авторці змогу описати процес розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у системі післядипломної освіти.

Варто зазначити, що ґрунтовне вивчення джерельної бази (284 найменувань, з них 18 – іноземною мовою), здійснене здобувачкою, уможливили виокремлення суперечностей, на розв'язання яких було спрямовано дослідження. Аналіз зазначених джерел дав змогу дисертантці досить всебічно висвітлити сукупність аспектів досліджуваної проблеми, зокрема здійснити психолого-педагогічний аналіз основних ідей та досвіду розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у системі післядипломної освіти.

Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування Н. І. Демченко комплексу теоретичних і емпіричних методів наукового дослідження. Так, серед них найбільш продуктивними стали *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, прогнозування, моделювання) для вивчення наукової літератури й визначення теоретичних засад дослідження; обґрунтування та уточнення сутності психолого-

педагогічних умов і розробки структурно-функціональної моделі розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі; *емпіричні методи* – психодіагностичні методи (анкетування, бесіди, опитування, інтерв'ювання, тестування, аналіз документації, самооцінювання тощо), спостереження з метою виявлення стану проблеми на практиці та дослідження особливостей розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі, *методи математичної статистики* (χ^2 – хі-квадрат) для кількісної та якісної обробки даних, отриманих у результаті педагогічного експерименту, доведення достовірності отриманих результатів; графічна й аналітична інтерпретація даних дослідження. Вибір Н. І. Демченко теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження обумовлено визначеною авторкою його мети й завдань.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами теоретичного та експериментального етапів дослідження, здійснених дисертанткою, і загалом не викликають сумніву. Дисертацію Н. І. Демченко написано на належному науковому рівні. Здобувачка володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній схеми та табличні матеріали.

3. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота Н. І. Демченко чітко структурована: складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків на 60 сторінках. При цьому основний зміст викладено на 190 сторінках. У вступі розглядається науковий апарат дослідження, розкрита актуальність обраною проблеми. Об'єктом дисертаційної роботи авторка виділяє освітній процес розвитку професійної культури фахівця авіаційної галузі в системі післядипломної освіти. Логіка і послідовність викладу тексту дисертації відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

У першому розділі дисертації *«Теоретико-методичні основи розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті»* висвітлено особливості професійної підготовки інженерів авіаційної галузі у закладах вищої технічної та післядипломної освіти; розкрито проблему розвитку їхньої професійної культури в педагогічній теорії та практиці; на підставі вітчизняної та зарубіжної філософської, психолого-педагогічної наукової літератури проаналізовано та розкрито підходи до визначення поняття «культура», «професійна культура»; уточнено термін «сформованість професійної культури»;

сформульовано визначення «професійної культури сучасного інженера авіаційної галузі»; виокремлено структурні компоненти професійної культури інженера та схарактеризоване їхнє змістовне наповнення; розглянуто методологічні основи розвитку професійної культури у студентів закладів вищої технічної освіти та слухачів навчальних авіаційних центрів.

Доцільним є порівняльний аналіз ключових компетентностей за допомогою Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя, що дало змогу виокремити, з погляду на особливості підготовки/перепідготовки авіаційних фахівців в системі післядипломної освіти, професійні компетентності, які глибоко і достатньо відображають специфіку розвитку особистісно-професійних знань, умінь та навичок фахівців означеної галузі.

Детально проведений методологічний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження дав змогу Н. І. Демченко навести авторське трактування наукових дефініцій «розвиток», «професійний розвиток», «саморозвиток», «самовідкриття» та «самовдосконалення» майбутніх та працюючих авіафахівців та довести, що їх сукупність є безперервним процесом кількісних і якісних змін, що здійснюються протягом всього життя людини.

Слід позитивно відмітити, що у розділі на хорошому науковому рівні автором висвітлено широке коло джерел з філософії, соціології, психології, педагогіки та нормативно-правової бази авіаційної діяльності, що значно збагатило дослідження. Матеріал викладається автором послідовно і логічно.

У другому розділі дисертаційної праці *«Організаційно-методичні засади розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті»* Н. І. Демченко було визначено наукову гіпотезу; розроблено і обґрунтовано сукупність психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі; представлено розроблену структурно-функціональну модель цього процесу; визначено і розкрито критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті.

Нам імпонує точка зору дослідниці, яка на засадах культурологічного, системно-синергетичного, особистісно-орієнтованого, компетентісно-рефлексивного та діяльнісного підходів, визначила й обґрунтувала психолого-педагогічні умови розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті. У ході педагогічного

експерименту Демченко Н. І. розроблено психолого-педагогічний інструментарій діагностування рівнів сформованості розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті з метою забезпечення перевірки ефективності реалізації теоретично і науково обґрунтованих психолого-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі; автором дослідження доведено необхідність застосування та надано характеристику компетентісно-рефлексивного, мотиваційно-ціннісного, пізнавального, операційно-технологічного та андрагогічного критеріїв, показників та рівнів (репродуктивного, продуктивного, творчого) сформованості розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті.

У третьому розділі *«Експериментальна перевірка ефективності психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі засобами компетентісно-рефлексивного підходу»* висвітлено організацію та проведення педагогічного експерименту; описано зміст і методику формувального етапу експериментального дослідження; здійснено аналіз та інтерпретацію результатів обробки отриманих експериментальних даних розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті.

Важливе практичне значення у представленій роботі є обґрунтування засобів реалізації психолого-педагогічних умов: першої – стало широке застосування та успішне поєднання таких активних методів навчання як: бесіди зі студентами, викладачами та інструкторами; анкетування, групові дискусії щодо обговорення структурних взаємозв'язків компонентів розвитку професійної культури авіаційних фахівців, презентації, аналіз педагогічних ситуацій (як один із різновидів методу проблемних ситуацій). Друга психолого-педагогічна умова була підтверджена на цьому етапі такими методами навчання, як: мультимедійні презентації, використання відповідних відео-матеріалів, структурної моделі особистісного розвитку «Вікно Джохари». Ефективними методами у розвитку професійної культури авіаційних фахівців на основі інтегрування та наступності структури і змісту професійної підготовки/ перепідготовки з урахуванням синергетичних принципів були партнерська робота, кейс-метод, метод «мозкового штурму», використання дидактичних матеріалів (нормативно-правова база Державної авіаційної служби, ICAO, IATA, Об'єднаних авіаційних вимог (JAR) та Федеральних авіаційних вимог (FAR)), що стали засобами реалізації третьої психолого-педагогічної умови. Засобами реалізації четвертої психолого-педагогічної умови – урахування андрагогічних та акмеологічних особливостей у процесі підготовки/

перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) в системі післядипломної освіти на формувальному етапі дослідження було застосування у освітньому процесі авторського спецкурсу «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі», який включає звичайну складову курсу для студентів та розширену і поглиблену складову для працюючих авіафахівців.

Ми поділяємо точку зору Н. І. Демченко щодо логіки й змісту здійснення педагогічного експерименту; підходів до збору даних, їх аналізу і синтезу; зіставлення даних та результатів; підготовки та представлення інформаційного матеріалу експерименту; побудови узагальнень, формулювання умовиводів.

Загальні висновки дисертації узагальнюють здобутки автора, відповідають поставленим завданням та логічно завершують теоретичне, методичне та практичне дослідження, що характеризується як науковою так і практичною значущістю.

На основі викладеного доцільно зробити висновок, що дисертаційна робота Демченко Н. І. за своїм змістом та формою є завершеним науковим дослідженням.

4. Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертаційного дослідження.

За результатами дослідження дисертанткою уперше було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність застосування психолого-педагогічних умов в процесі розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті; розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку професійної культури авіафахівців; визначено та експериментально доведено критерії, показники та рівні ефективності процесу розвитку професійної культури в умовах підготовки інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти з використанням компетентнісно-рефлексивного підходу; введено до наукового обігу поняття «професійна культура інженера авіаційної галузі», уточнено визначення структури та змісту поняття «профіль інженера авіаційної галузі» та надано поглибленого змісту психолого-педагогічному підґрунтя щодо організації післядипломної освіти в Україні фахівців авіаційної галузі.

Достовірність результатів дослідження Н. І. Демченко визначаються обґрунтованістю вихідних теоретико-методологічних позицій, що передбачають звернення до суміжних галузей знань (філософії, психології, культурології, педагогіки, тощо); використанням комплексу методів

дослідження, адекватних його предмету та завданням; тривалим характером експериментальної роботи та її результатами; поєднанням дослідної та експериментальної роботи. Емпіричні дані систематизовано в таблицях та діаграмах, вони достатньо змістовно та повно відображають зміст та результативність виконаною роботи.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Значення одержаних результатів для педагогічної науки визначається, передусім тим, що наукові здобутки Н. І. Демченко впроваджено у процес професійної підготовки/перепідготовки як майбутніх, так і працюючих інженерно-технічних фахівців авіаційної галузі у освітньому середовищі закладу вищої технічної освіти (НАУ) та післядипломної освіти, а саме: структурно-функціональну модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в структурі післядипломної освіти з урахуванням компетентісно-рефлексивного підходу та інтегрованого спецкурсу «Розвиток професійної культури фахівців авіаційної галузі», який включає поглиблене використання різноманітних форм і методів самопізнання та саморозвитку особистості (авторська анкета, тренінгові вправи) та методично-діагностичний інструментарій для визначення рівнів, показників сформованості компонентів професійної культури та її розвитку у інженерів авіаційної галузі, сприяючи, таким чином, удосконаленню і розвитку у авіаційного фахівця системи продуктивних знань, інтегрованих умінь та навичок, необхідних для успішного розв'язання професійних завдань, що відповідають його функціональним обов'язкам.

Слід зазначити, що результати дослідження Н. І. Демченко впроваджено на курсах підвищення кваліфікації Навчально-наукового Інституту післядипломної освіти НАУ (довідка № 16/113а від 16 вересня 2015 р.), Відокремленого структурного підрозділу «Центр авіаційної підготовки та сертифікації» Державного підприємства обслуговування повітряного руху України (ВСП «ЦАПС») (довідка № 18.01.16-411 від 21 вересня 2015 р.), Навчального центру авіаційної підготовки а/к «Міжнародні авіалінії України» (довідка № 01.3.1.-10/194а від 25 вересня 2015 р.), Навчального центру «Авіаційна Льотна Академія» (довідка № 1/02 від 28 лютого 2020 р.).

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Заслуговує схвалення повнота висвітлення основних результатів дослідження у 24 наукових працях, зокрема: 11 – статей у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК України, із них 1 стаття в науковому виданні, зареєстрованого у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus; 2 – статті в зарубіжних наукових виданнях, 11 – тез в збірниках матеріалів наукових конференцій.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, слід назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Вважаємо за доцільне поміняти місцями перше завдання дослідження із другим, оскільки, це порушує логіку викладення матеріалу параграфу 1 та параграфу 2 у першому розділі наукової праці.

2. У першому розділі дисертації «Теоретико-методичні основи розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті» в результаті теоретико-методологічного аналізу надано авторське визначення наукової дефініції «неперервна професійна освіта». Однак, на наш погляд, було б доцільним надати визначення та зробити порівняльний аналіз з науковою дефініцією «післядипломна освіта».

3. У розділі 2 параграфу 2.1., який має назву «Психолого-педагогічні умови розвитку професійної культури авіафахівців у післядипломній освіті» дисертантці варто б було більш чіткіше окреслити всі складові андрагогічних та акмеологічних особливостей та надати пояснення, яким чином враховуються фізіологічні, психологічні та соціальні особливості людини у процесі підготовки/перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) у системі післядипломної освіти.

4. На нашу думку, розроблений авторкою спецкурс «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі», який є огранкою дисертаційного дослідження, варто б було видати окремими методичними рекомендаціями.

Однак, висловлені побажання не знижують загального позитивного враження від рецензованого дисертаційного дослідження.

9. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Наталії Іванівни Демченко «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне розв'язання наукового завдання. Враховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для педагогічної науки й практики, дисертація Н.І. Демченко заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями) щодо кандидатських дисертацій, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстр. в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, паспорту спеціальності, а її автор – Наталія Іванівна Демченко – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освіти дорослих
Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

Підпис: В. М. Слабко
ЗАВІРЯЮ: зав. канцелярією
НПУ ім. М. П. Драгоманова
Підпис: СЛ
« 09 » 04 2021 р.

«9 квітня» 2021 року